

[illegible]

מחקר ושירה - אין סתירה

הגיע אל ביתה של פרופסור המוטל בריוסף, משוררת, מרצה וחוקרת ספרות עברית באוניברסיטת בן-גוריון, אני רואה מייד את הספרים. מהמדרים הרבים שבחדר עבודתה מזדקרות לעיניי האותיות הקיריליות. עשרות ספרים ברוסית מאת סולוגוב, באלמונט, בלוק, סולוביוב, מרז'קובסקי, וינאיידה היפיוס, ולא מניניו אלא מקצתם.

הרומאן של בריוסף עם השפה הרוסית התחיל בבית. הוריה עלו מרוסיה, היו קנאים ללשון העברית. רק בגיל שלושים החלה לשקוד על לימוד רוסית, "מתוך משיכה עזה, שאינני מסוגלת להסביר אותה", כדבריה.

פעמים עד כה הוזמנה להרצות, על ספרות עברית דווקא, באוניברסיטאות מוסקבה וקייב: "בכל פעם שאני ברוסיה בא לי לקנות את כל הספרים שאני רואה בחנויות, לשכור אונייה שלמה, ולשלוח אותם הביתה".

היא נולדה ב-1940 בקיבוץ בית-זרע. בנעוריה עברה עם משפחתה למושב עין-זרע ואחר-כך לתל-אביב. למדה בתיכון עירוני ה' ואת לימודיה האקדמיים סיימה באוניברסיטה העברית בירושלים. היא מגדירה את עצמה כ'בת ההתחייבות העובדת'. היום היא מתגוררת בירושלים. ההתמחות שלה היא ההקשר האירופי של הספרות העברית, מה שמוצא ביטוי מובהק בספר החדש, 'מגעים של דקאדנס - ביאליק, ברדיצ'בסקי, ברנר' (הוצאת אוניברסיטת בן-גוריון).

המוטל בריוסף היא משוררת מחוננת, ולכן עוסקת שאלתי הראשונה בסתירה לכאורה שבין שני עיסוקיה:

"אין אצלי שום סתירה", משיבה בריוסף, "לפעמים, תוך כדי נסיעה מירושלים לאוניברסיטה, מתחיל להיכתב בראשי שיר, וכשאני מגיעה למשרדי אני רושמת אותו. מחקר הספרות זרזי מאוד בחיי. הוא גם מפרנס אותי בכבוד, ואני גאה בכך. ושירה היא רק תחביב".

עד כה פירסמה חמישה ספרי שירה, והשישי בדרך: 'לולא זיה עלי למהר' (מילי, 1971), 'לקחת אוויר' (מסדה, 1978), בהוצאת הקיבוץ המאוחד: 'דק הירוק' (1981), 'מתנות קופצות' (1984), 'בצפיות' (1990).

• ביצצפיות את כותבת על אסון שפקד אותך ואת שפחתך: התאבדותו של הצעיר בבנייד. כל כך הרבה כאב וצור בשירים, שעיך כוחם באיפוקם. איך התייחסו בני ושפחתך לספר הזה?

זה קשה. שתי בנות הסתייגו מאוד וחשו שאני חושפת דעות משפחתיות. על רקע זה היו בינינו עימותים לא קלים. ברבות הימים - זו עצמן היום אימהות לילדים - התפייסנו. אבל הייתי מעדיפה שלא להרחיב בשיו בנושא זה ובשירה שלי בכלל. בימים אלה אני, ראשי וכולי, במחקר.

ארבעה ספרי מחקר פירסמה עד כה בריוסף: 'מטאפורות וסמלים בסיפורת ל גנסין' (הקיבוץ המאוחד, 1987); 'על שירת זלדה' (הקיבוץ המאוחד, 1988); רשימה כז'אנר של מעבר מריאליזם לסימבוליזם בספרות העברית' (מכון ז, אוניברסיטת תל-אביב, 1989); 'מבוא לדקאדנס האירופי' (ספריית אוניברסיטה המשוררת, משרד הביטחון, 1994).

זה כעשר שנים היא עוסקת בנושא הדקאדנס (הפירוש בצרפתית: נפוררות עד כדי הרס מוחלט) בספרות העברית החדשה. אני שואלת אותה: המשיכה נעשתה לאובססיה: "כן, בשלב מסוים בחיי גיליתי בתוך עצמי את נאבק הבלתי נלאה נגד פיתויי הדקאדנס. גיליתי את האופי האמביוולנטי פי הדקאדנס של התרבות שבה גדלתי וממנה ינקתי".

• מן הדברים עצמם עולה הסתירה שבין הקונטציה השלילית - נפוררות וריקבון - לבין הניתוח האקדמי. את מנתחת את התופעה כמונה שראלי, מגדיר אך לא מבקר.

כמו מונחים רבים, המציינים מגמות תרבותיות, גם לדקאדנס יש מובן דם להופעת הזרם: העניינים שבחיים עצמם. הקונטציות הערכיות תלויות קשר, והן משתנות מתרבות לתרבות.

• אז אולי נתחיל בחיים עצמם? הכוונה היתה לתהליכים בלתי הפיכים של חולי ניווני, המתרחשים אצל ופחות, חברות וגזעים עתיקים, מיוחסים ועתירי תרבות. בהקשר טיכולוגי דובר על שלוב של חולי ניווני פסי, נפשי ומוסרי של בני-אדם.

• וכיצד הוא התמסד לזרם בספרות ובאמנות? זה קרה בצרפת, בשנות השמונים של המאה ה-19, תחילה בהקשר של יבה היסטורית, ואחר-כך בהקשר פסיכולוגי טרום-פרוידיאני. הקונטציות

שלו נעשו פחות שליליות, והוא הפך לאופנה כלל-אירופית. הנאצים והסובייטים השתמשו בו כמלת גנאי, ורדפו כל מה שבעיניהם היה 'דקאדנטי'. גם חלק ממבקרי הספרות הכללית והעברית השתמשו במונח לגנאי. אגב, לאחרונה איורר יורם ברונבסקי את המונח הזה, כשתיאר במדרו ב'הארץ' את אישיותו הטלוויזיונית של ירון לונדון 'דקאדנטי'.

• את קובעת ששלושת הסופרים שבמרכז ספרך - ביאליק, ברנר, ברדיצ'בסקי - התנגדו לדקאדנס ואף נלחמו בו. אבל, את טוענת, בה בשעה הם גם 'נשאבו' לתוכו. זה נשמע כמו תיאור אופייני לוויכוח דתי, שבסופו יש המרת דת. את יכולה לתאר את תהליך ההישאבות?

בצורה הכי מעניינת התרחש התהליך הזה ביצירתו של ברנר. האידיאולוגיה הספרותית שלו היתה ריאליסטית מובהקת, אבל כבר ביצירותיו הראשונות הוא מתאר מציאות יהודית, חיצונית ופנימית, ספוגה ביסודות של דקאדנס.

• איך הוא תירץ את הסתירה? בכך שהמציאות היהודית בגולה נמצאת במצב של התפוררות, ולכן סופר ריאליסטי אחראי חייב לממש זאת בתוכן ובצורה. כשעלה לארץ החל לכתוב יצירות המתארות את המציאות הארץ-ישראלית ואת המיננה הנפשי של יושביה: יהודים מהיישוב הישן, יוצאי אירופה, חלוצים, בני עדות המזרח וערבים. התיאור היה מציאות של דקאדנס עמוק, שבתוכה צפים איים נדירים של קדושה בלתי מובנת.

• אני מניחה שהיה לכך בסים במצבו הנפשי-האיש. ברור. אבל גם ארץ-ישראל לא היתה ממש 'בראה' במאה ה-19, ואיש גם לא תיאר אותה כך.

• מדוע בחרת דווקא בביאליק, ברנר וברדיצ'בסקי? האם היו כל-כך יוצאי-דופן? נכון שבספרות העברית היו סופרים בעלי קירבה ברורה יותר לדקאדנס. דוד פוגל, למשל, או שירתו המוקדמת של יעקב שטיינברג, ובמובן מסוים גם גנסין. אני בחרתי בשלושת הבי"תים מפני שהמאבק שלהם בדקאדנס נראה לי מרתק ומרגש יותר מהדקאדנס עצמו. נדמה לי, שהמאבק הזה הוא סוד המתח הדרמאטי העצום שביצירתם. וסיבה אחרת: הם עמודי התווך של הקאנון הציוני, וחשיפת היסודות הדקאדנטיים ביצירתם מלמדת משהו על הקרקע שממנה צמחה התרבות הציונית, ואולי גם על הסיבות מדוע התרבות הציונית עברה במהירות כזאת מחלוציות לדקאדנס.

• הדקאדנס עורר התנגדות אידיאולוגית, אך את קובעת, שמבחינה רגשית הוא היה פיתוי מושך, מעורר תיעוב, בעל כוחות מהרירים. לולא היה מדובר בספרות, אפשר היה לחשוב שמדובר על ניגוד בין הנורמלי לסוטה בתחום המין, או לפחות בין דתיות להתפקדות.

הפיתוי הדקאדנטי קשור במודעות לטבעיות של הרחפים האנושיים הא-מוסריים ולהשתחררות מחובות לחברה, לעם, למשפחה. הוא היה קשור גם בלגיטימציה של המיניות, הנשית והגברית, ובמודעות לכוחות של מיניות שנחשבה לסוטה: הומוסקסואליות, לסביות, גילוי עריות. הספרות הדקאדנטית מרבה לעסוק בזה. היתה גם מודעות חזקה לרחפים הפסיכופתולוגיים והאובדניים, והזמנה להתייחס אליהם באהדה. כל זה היה, כמובן, פיתוי גדול, ועם זאת הוא הפחיד אנשים שצמחו בחברה שמרנית.

• ובתרבות היהודית? הדקאדנס גרם לזעזוע עמוק, ל'שינוי ערכי' ולתגובות נגד. לאדם כביאליק, שקיבל חינוך יהודי מסורתי והיה בעל רגישות מוסרית עמוקה, הצטייד הדקאדנס כטומאה (כך, ב'העניינים הרעבות'). לגבי האידיאולוגיה הציונית היה הדקאדנס מסוכן במיוחד, כי הפסימיות והא-מוראליזם שלו עמדו בסתירה גמורה לרעיונות האופטימיים של התחייה הלאומית.

• בין הבעות התודה במבוא לספרך את מודה לאישך לא רק על שהוא חי באהבה איתך אלא גם עם עבודתך. נסי לתאר את האהבה השנייה הזאת. האם היית מעלה על דעתך לשאול גבר שאלה כזאת? אנחנו חיים בתקופה של שינויים גדולים באפשרויות של נשים לממש את הפוטנציאל האינטלקטואלי שלהן ולקבל תמיכה מהמשפחה. זה הולך ומשתפר בהדרגה, אני חושבת, אני חייית את השינוי הזה. הפמיניזם ישיג את מטרותיו כשיפסיקו לשאול נשים את השאלה הזאת.

• ובהתבוננות בהתבוננות? הדקאדנס גרם לזעזוע עמוק, ל'שינוי ערכי' ולתגובות נגד. לאדם כביאליק, שקיבל חינוך יהודי מסורתי והיה בעל רגישות מוסרית עמוקה, הצטייד הדקאדנס כטומאה (כך, ב'העניינים הרעבות'). לגבי האידיאולוגיה הציונית היה הדקאדנס מסוכן במיוחד, כי הפסימיות והא-מוראליזם שלו עמדו בסתירה גמורה לרעיונות האופטימיים של התחייה הלאומית.

• בין הבעות התודה במבוא לספרך את מודה לאישך לא רק על שהוא חי באהבה איתך אלא גם עם עבודתך. נסי לתאר את האהבה השנייה הזאת. האם היית מעלה על דעתך לשאול גבר שאלה כזאת? אנחנו חיים בתקופה של שינויים גדולים באפשרויות של נשים לממש את הפוטנציאל האינטלקטואלי שלהן ולקבל תמיכה מהמשפחה. זה הולך ומשתפר בהדרגה, אני חושבת, אני חייית את השינוי הזה. הפמיניזם ישיג את מטרותיו כשיפסיקו לשאול נשים את השאלה הזאת.

• ובתרבות היהודית? הדקאדנס גרם לזעזוע עמוק, ל'שינוי ערכי' ולתגובות נגד. לאדם כביאליק, שקיבל חינוך יהודי מסורתי והיה בעל רגישות מוסרית עמוקה, הצטייד הדקאדנס כטומאה (כך, ב'העניינים הרעבות'). לגבי האידיאולוגיה הציונית היה הדקאדנס מסוכן במיוחד, כי הפסימיות והא-מוראליזם שלו עמדו בסתירה גמורה לרעיונות האופטימיים של התחייה הלאומית.

• בין הבעות התודה במבוא לספרך את מודה לאישך לא רק על שהוא חי באהבה איתך אלא גם עם עבודתך. נסי לתאר את האהבה השנייה הזאת. האם היית מעלה על דעתך לשאול גבר שאלה כזאת? אנחנו חיים בתקופה של שינויים גדולים באפשרויות של נשים לממש את הפוטנציאל האינטלקטואלי שלהן ולקבל תמיכה מהמשפחה. זה הולך ומשתפר בהדרגה, אני חושבת, אני חייית את השינוי הזה. הפמיניזם ישיג את מטרותיו כשיפסיקו לשאול נשים את השאלה הזאת.

• ובתרבות היהודית? הדקאדנס גרם לזעזוע עמוק, ל'שינוי ערכי' ולתגובות נגד. לאדם כביאליק, שקיבל חינוך יהודי מסורתי והיה בעל רגישות מוסרית עמוקה, הצטייד הדקאדנס כטומאה (כך, ב'העניינים הרעבות'). לגבי האידיאולוגיה הציונית היה הדקאדנס מסוכן במיוחד, כי הפסימיות והא-מוראליזם שלו עמדו בסתירה גמורה לרעיונות האופטימיים של התחייה הלאומית.

• בין הבעות התודה במבוא לספרך את מודה לאישך לא רק על שהוא חי באהבה איתך אלא גם עם עבודתך. נסי לתאר את האהבה השנייה הזאת. האם היית מעלה על דעתך לשאול גבר שאלה כזאת? אנחנו חיים בתקופה של שינויים גדולים באפשרויות של נשים לממש את הפוטנציאל האינטלקטואלי שלהן ולקבל תמיכה מהמשפחה. זה הולך ומשתפר בהדרגה, אני חושבת, אני חייית את השינוי הזה. הפמיניזם ישיג את מטרותיו כשיפסיקו לשאול נשים את השאלה הזאת.

• ובתרבות היהודית? הדקאדנס גרם לזעזוע עמוק, ל'שינוי ערכי' ולתגובות נגד. לאדם כביאליק, שקיבל חינוך יהודי מסורתי והיה בעל רגישות מוסרית עמוקה, הצטייד הדקאדנס כטומאה (כך, ב'העניינים הרעבות'). לגבי האידיאולוגיה הציונית היה הדקאדנס מסוכן במיוחד, כי הפסימיות והא-מוראליזם שלו עמדו בסתירה גמורה לרעיונות האופטימיים של התחייה הלאומית.

• ובתרבות היהודית? הדקאדנס גרם לזעזוע עמוק, ל'שינוי ערכי' ולתגובות נגד. לאדם כביאליק, שקיבל חינוך יהודי מסורתי והיה בעל רגישות מוסרית עמוקה, הצטייד הדקאדנס כטומאה (כך, ב'העניינים הרעבות'). לגבי האידיאולוגיה הציונית היה הדקאדנס מסוכן במיוחד, כי הפסימיות והא-מוראליזם שלו עמדו בסתירה גמורה לרעיונות האופטימיים של התחייה הלאומית.

• ובתרבות היהודית? הדקאדנס גרם לזעזוע עמוק, ל'שינוי ערכי' ולתגובות נגד. לאדם כביאליק, שקיבל חינוך יהודי מסורתי והיה בעל רגישות מוסרית עמוקה, הצטייד הדקאדנס כטומאה (כך, ב'העניינים הרעבות'). לגבי האידיאולוגיה הציונית היה הדקאדנס מסוכן במיוחד, כי הפסימיות והא-מוראליזם שלו עמדו בסתירה גמורה לרעיונות האופטימיים של התחייה הלאומית.

■ עדנה עברון

עטיפת הספר